

Jämställda villkor mellan stad och land

Framtidens behov definieras av en elit som ser större städer som fritt svävande planeter i den globala världsordningen. Medan landsbygd och småstäder betraktas som irrelevanta platser i behov av u-hjälp. Staden och det urbana har blivit en så stark norm att insikten om det ömsesidiga beroendet gått förlorad. Men det hållbara samhället kan bara växa fram i en integrering på jämställda villkor mellan land och stad.

Piperska muren, Kungsholmen i Stockholm i slutet av maj 2011. Tidningen Fokus presenterar resultatet av sin årliga kommunrankning och Zdravko Markovski från bostadsbyggbolaget JM äntrar scenen. Hans företag har dragit konsekvenserna av urbaniseringen säger han. Därför bygger de nu enbart på tillväxtorter.

- Vi satsar på attraktiva lägen i expansiva orter. Det finns hopp om storstaden! Varför inte ta tillvara på det istället för att bara fokusera på hur synd det är om glesbygden hela tiden.

I JMs tolkning är tillväxtorter ställen med mer än 100 000 invånare. Mindre orter kommer att fortsatt att krympa, bedömer de, och Markovski påpekade att även Västerås och Linköping minskar om man räknar in deras omland.

Ett år senare, sommaren 2012, kollar jag var JM erbjuder lägenheter. Det följer helt den strategi som Zdravko Markovski presenterade på Piperska muren. I Östergötland säljer de i Linköping, punkt. I Västergötland enbart i Västerås. I Skåne dominerar pendlarorter för höginkomsttagare som Lomma och Vellinge, tillsammans med Malmö, Lund och Helsingborg.

Den norra slutpunkten för JM:s samhällsbyggarengagemang är Uppsala.

Zdravko Markovski var optimistisk och obekymrad under sin presentation på Piperska muren. Och varför skulle han inte vara det? Det är inte byggföretags ansvar att fjärran landsbygder har en fungerande samhällsstruktur med bostäder och företagslokaler.

Frågan är förstås vem som tar det ansvaret istället.

På Engelsbergs bruk, Fagersta, i maj 2012 lyfte nyurbanisten Peter Elmlund fram byggande av traditionell stadsstruktur som en utvecklingsmöjlighet för landsbygden. Som till exempel Jakriborg utanför Staffanstorps.

Och visst. Ännu så länge kan man bygga stadsliknande hussamlingar på den kvarvarande jordbruksmarken mellan Malmö och Lund. Men kan man göra det i Bergslagen?

Fagerstas kommunalråd Stig Henriksson var tveksam.

- Vi får ingen att bygga hos oss hur vi än försöker eftersom bostadspriserna är så låga.

Jag berättar om detta, inte för att de är speciellt utan för att det är typiskt. Det urbana medelklasslivet har förflyttats från att vara en av många livsformer till att bli själva baslinjen, grundberättelsen om vad det innebär att leva det goda vardagslivet i Sverige idag. När Peter Elmlund förespråkar nyurbanismen är det icke utsagda, men underliggande antagandet bakom hans powerpointbilder att det handlar om den stadsnära landsbygden. Fagersta, där vi befann oss, är uteslutet ur resonemanget utan att det behöver påpekas.

I vår gemensamma bakomliggande förståelse av verkligheten har landsbygdens och småstadens roll förändrats. För inte så länge sedan levde de flesta svenskar på dessa platser. Nu förutsätts de, i det offentliga samtalet, stå för det måhända genuina och äkta, men ändå, typ, annorlunda. Ställen det är synd om.

Stadslivet har alltid varit en stark normgivare, men under det senaste decenniet har det urbana idealet växt långt utöver vad den konkreta staden förmår axla. Man kan säga att vi lever i en tid av metronormativitet. Alltså en grundläggande tolkning av verkligheten som omfattar både landsbygdens och stadens människor - och som slår sin skugga över de framtidsutmaningar som har med hållbarhet att göra.

Metronormativiteten visar sig i mindre städer där medelklassföräldrar ser det som ett nederlag om ungdomarna stannar på orten. "Inte ska väl du gå kvar här", är budskapet till de studievilliga ungdomarna.¹ Mindre kraft läggs på att utveckla dem som väljer att stanna kvar.

Metronormativiteten gräver djupa hål i självförtroendet hos den som växer upp på orter som inte räknas. Konstnären Tomas Håkki Eriksson i västernorrlandsorten Ljungaverk turnerar bland unga på småorter med budskapet: du duger som du är och du kan en massa som man inte vet något om i stan. Behovet att höra honom är spritt och stort.

Metronormativiteten visar sig i den förströdda uppmärksamhet som ägnas åt Norrbottens ekonomiska boom, med gruvinustrins uppsving i Pajala och flytten av Kiruna stad. Medan arbetslösheten är stor i södra Sverige skriker Norrbotten efter arbetskraft. I Pajala saknas, när jag skriver detta, 800 lägenheter. Den nya gruvan gör att det lilla samhället öppnar sig för nya invånare och kan erbjuda dem bra jobb. Men eftersom byggkostnaderna överskrider marknadsvärdet, kan bostadsbristen komma att hota tillväxten. Det här är ett problem som berör stora delar av Sverige bortom storstaden. De små kommunernas organisation, Småkom, har i årtal tjatat om bristen på lösningar för en fungerande finansiell struktur för företagande och bostadsbyggande på landsbygd och i småorter. Med ringa framgång.

Man kan undra vilken roll metronormativiteten spelade när 75 procent av de 55 nya myndigheter som tillkommit sedan 2006 förlades till Stockholm. De hade behövts på andra håll eftersom arbetsplatser för högutbildade är en viktig utvecklingsmotor i alla andra delar av landet.²

Metronormativiteten visar sig i det undfallande bemötandet av partsinlagorna från Stockholms handelskammare. Inget fel med partinlagor, problemet uppstår om de bemöts som sanningar. Stockholm är hela Sveriges tillväxtmotor är Stockholms handelskammarens huvudmantra. Går det bra för Stockholm sprider sig det på ett odefinierat vis från Sjöbo till Gällivare.

Sommaren 2012 är det kommunala utjämningsystemet Handelskammarens måltavla eftersom det undergräver Stockholms tillväxt, hävdar de. Att det kommunala utjämningsystemet handlar om att dela på kostnaderna för de äldre som alltmer finns i glesbygden medan deras barnbarn är produktiva i storstadsområdena, ingår inte i verklighetsbeskrivningen.

Man skulle kunna kontra med att folkomflyttningen satt hela systemet med kommunal beskattning ifråga, om det är just sysselsättning och tillväxt som ska främjas. Kommunernas rätt att beskatta sina invånare är anpassat till en tid när större delen av livet levdes inom kommungränsen. Folk bodde och arbetade, startade företag och konsumerade i lokalsamhället. Unga och gamla, rika och fattiga delade samma gator och möttes på samma bibliotek och postkontor. Nu har folkomflyttningen spritt och skiktat både generationer och samhällsklasser så att höginkomsttagare, unga och barnfamiljer lever i städer medan småorter och landsbygd har en stor andel pensionärer och människor med låg inkomst.

Det har lett till att den kommunala beskattningsrätten gör villaförorter med närhet till en större stad extra glada. Det är orter som i sig själva inte genererar någon särskild tillväxt alls. Däremot är de extremt väl anpassade till dagens skattesystem.

Ett system som starkt gynnar kommuner som är boplats för välbeställda invånare och inte har så mycket mer. Arbetsplatser, i alla fall av fridstörande karaktär, bör förpassas till omkringliggande kommuner, eftersom det kan jaga bort rika människor med höga krav på miljön. Människor med

¹ Svensson, Lotta: *"Vinna och försvinna?: Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter.* Avhandling 2006, Linköpings Universitet. och

² Orrenius, Anders: *Stockholm samlar på sig allt fler myndigheter* Riksdag och Departement nr 14 2012

lägre inkomster bör hindras från att bosätta sig inom kommungränsen. Detta är ju inte så svårt att genomföra. Det räcker med att förhålla alla propåer om att bygga billiga hyreslägenheter. Däremot är det bra om mindre lyckligt lottade kan pendla in till villaförorten för att utföra servicetjänster inom handel och vård. Därför behöver den lyckade villakommunen finnas i en tätbefolkad region så att lågbetald arbetskraft finns att tillgå på pendlingsavstånd, men givetvis skattande och boende utanför kommungränsen.

Nyckeln till att detta framgångskoncept ska fungera handlar inte om kommunens egna insatser. Det handlar huvudsakligen om omgivningen, att vara en del i en stark region. Det är regionens sammanlagda kraft som skapar tillväxten, inte enskilda kommuner.

Därför fungerar detta bara i större städer där det finns ett stort utbud av både arbetsplatser, företag och utbildningsmöjligheter och där avigsidor som trängsel, sociala problem och livsmöjligheter för låginkomsttagare kan dumpas på grannkommuner.

Förespråkar jag en total omläggning av skattesystemet? Nej, men jag leker med tanken. Tänk om vi skulle betala skatt där vi arbetar och där värden skapas istället för där vi väljer att tillbringa vår nattvila? I ett slag skulle kartan över rika och fattiga kommuner kastas om. Danderyd och Vellinge där välbeställda bor, men få arbetar, skulle hamna i inkomstligans botten. Som höginkomstkommuner skulle till exempel Ragunda i östra Jämtland segla upp. Idag en av landets fattigaste kommuner med få invånare, men med nio vattenkraftverk inom sina gränser. Dessa nio kraftverk tillför stadskassan och BNP enorma värden, men ger bara tillbaka småpengar under den åsanissiga benämningen bygdemedel.

I mitt tänkta system skulle orter med störande industrier kunna bli rika istället för fattiga som nu. Malmö skulle även i skattesystemet bli synligt som den Skånes tillväxtmotor staden är. I dagens system har Malmö låga skatteintäkter eftersom de som bor där inte tjänar så mycket pengar och många som arbetar där sover i andra kommuner.

Metronormativiteten polariserar, gör att vi buntar ihop väldigt olika platser och förutsätter en samstämmighet som inte finns. Denna världsbild är en otjänst till både landet och staden. För sanningen är att landsbygdslivet aldrig varit så diversifierat. Runt universitetsstäderna och de tre storstäderna blomstrar landsbygden och är mer en utlöpare av stadslivet. Denna landsbygd har mycket lite gemensamt med livet i de mindre kommuner som förlorat befolkning i decennier. Att bo bland äppelträd och ha en jordkällare att stoppa det hemkokta moset i är ett uttryck både för hög status och livskvalitet. Att ha råd att köpa och inreda en gammal gård eller herrgård är ett annat högstatusuttryck, men kräver nära band till det urbana. Gärna lantlig ro, men inte utan närhet till staden.

Att framställa staden som en enhet är lika bedrägligt. Den döljer att livet i en miljonprogramsförort med låga inkomster har flera problem gemensamt med fjärran landsbygder än med innerstads- och villaförortsbor. Låg inkomst hos invånarna, service som flyttar, långt till makten och till dem som har pengar. I glesbygdens fall geografiskt. I förorternas fall socialt och ekonomiskt, alltför ofta också etniskt.

Att metronormativiteten blivit samhällets överideologi är inte alls märkligt. Mer än halva Sveriges befolkning bor nu i ett av de tre storstadsområdena. Det är bara 185 000 personer som lever på den rena landsbygden, utan direkt närhet till vare sig en by eller en stad. Urbaniseringen har gått så långt att en stor andel av svenskarna nu är både tredje och sjätte generationens storstadsbo med mycket dimmiga begrepp om hur ett vardagsliv på landet kan se ut, bortom semesterresor och sommarstugor.

En stark urban längtan har gripit inte bara Sverige utan en stor del av mänskligheten. Sedan 2008 bor det fler människor i städer än på landsbygden. Staden och det urbana är en eftertraktad livsstil i hela världen.

Men det är uppenbart att befolkningstrenden i Sveriges inland är mörk just nu. 2010 förlorade hälften av Sveriges kommuner befolkning och alls inte enbart i norr. I Norra Skåne, Blekinge, Småland, Dalsland finns det sydliga utposter av kommuner som inte får ekvationen åldrande befolkning, utflyttning och invånarnas krav på service och fullgod vård skola och omsorg att gå ihop. Det finns mindre städer som släcker varannan gatlykta i staden för att spara 240 000 om året, det finns kommunalråd som måste berätta för invånarna att all kollektivtrafik måste läggas ner. Många orter, exempelvis på Gotland, har i decennier försvarat och också lyckats rädda byskolorna. Nu har demografin avslutat den kampen. Det finns inte längre barn så det räcker till en skolklass i mindre, i övrigt välmående orter.

Folkomflyttningen gräver djupa hål i principen om lika livsmöjligheter i alla hörn av Sverige. Britta Flinkfeldt Jansson, som är kommunstyrelsens ordförande i Arjeplog, säger att hon snart inte har tillräckligt många kommuninvånare för att få ihop en kommunstyrelse. Gränsen har passerats för att folkmängden ska räcka till för att klara näringslivet, tillsätta jobben och hålla den kommunala servicen på en god nivå. Arjeplog har grannkommuner, säger hon, där politikerna är beredda att ge upp och skulle försätta sin kommun i konkurs, om lagstiftningen gav den möjligheten. Britta Flinkfeldt Jansson pekar på metronormativiteten i språket. Ett vägbygge i ett storstadsområde kallas investering. Ett vägbygge i hennes trakter heter glesbygdstöd.³

Och där står vi nu. Hur går vi vidare?

Det första, tror jag, är att ledande politiker och folk i största allmänhet återgår till att betrakta folkomflyttningen som en vi-fråga. Inte ett dom-problem. Framtidens utmaningar borde vara ett starkt incitament för denna mentala förändring. Peak Oil och klimatkrisen är förutsedda och vetenskapligt belagda framtida utmaningar. Diskussionen om vad det kommer att innebära för förhållandet mellan land och stad är oroande utvecklade. När energi- och klimatkris diskuteras är det ofta med fokus på de energimässiga fördelarna med att bo tätt. Det finns en tendens att överbetona stadens möjligheter att klara sig själv, utan landsbygden och småorterna. Staden har blivit självtillräcklig och vill kasta loss från sitt omland.

Den amerikanske universitetsläraren Dickson Despommier propagerar för att matproduktionen ska flyttas från landsbygden till 30-våningars torn i städerna. Som mikrobiolog ser han fördelen med att kunna odla utan bekämpningsmedel. Allt fler människor vistas 90 procent av dygnet inomhus i en komfortabel och temperaturreglerad miljö. Varför skulle inte växterna kunna ha det likadant? I tornen skulle konstgjort ljus lysa och odlingen bli minimalt utrymmeskrävande. "Maten skulle kunna produceras året runt och vara tillgängliga direkt där vi lever, i våra städer", skriver Despommier på sin blogg.⁴

Stadsodling, bondemarknader i stan och ekologisk odling är en stark trend även i Sverige. Folk har grönsaker på sina balkonger och anlägger potatisland på bortglömda gårdar eller kring övergivna järnvägsspår. Och visst är det bra att stadsbor får koll på maten och insikter om vedermödor och samband genom att själva gräva i landet. Men att framtidens livsmedelsförsörjning skulle kunna lösas utan nära samverkan med landsbygden kan bli en farlig illusion.

Var de mängder energi som måste tillföras i ett sådant system ska hämtas går Despommier inte närmare in på. Han glömmer att den billiga oljans tidsålder är över. Utvinningen av konventionell olja har nått sin topp och utvinningstakten kommer att minska. Den olja som finns kvar är bunden i sand och finns på svårtillgängliga ställen, som under havsbotten. Det ökar naturligtvis priset på fossila bränslen. Hela vår civilisation bygger på att energi är billigt.

³ Sveriges Radio, Godmorgon Världen 26 juli 2012

⁴ <http://www.verticalfarm.com/blog>

Den globala arbetsfördelningen har sedan 1970- talet handlat om att elektronik och andra prylar tillverkats med makalös effektivitet i Kina och sedan, tack vare billig olja och billiga transporter, kunnat spridas runt jorden till låga kostnader.

Nu ökar transportkostnaderna med fem procent per år. Detta sker samtidigt som Kina söker sig en ny roll i världsekonomin. Den amerikanska revisionsfirman Boston Consulting Group (BCG)spår i en rapport från förra året att Kinas konkurrensfördelar kommer att vara utplånade till 2015. Jättelandet satsar på att utvidga den egna medelklassen. Tillgången på billig arbetskraft sinar efter decennier av ett barnspolitik, så västvärldens problem med åldrande befolkning är också Kinas. Lönerna tillåts öka, vilket öppnar en mastodontisk hemmamarknad. Varför skulle Kina då prioritera att tillverka fleecetröjor och datorkomponenter till ett alltmer krisande Västeuropa?

BCG drar slutsatsen att tillverkning snart, mycket snart, kommer att börja flytta tillbaka till USAs låglönestater. Visst kommer vi att se en industriflytt till Vietnam eller Indonesien, men dessa länder har inte kapacitet att ersätta tillverkningen i Kina. Det har däremot västvärldens industristäder, med välutbildad arbetskraft, fungerande infrastruktur och hanterliga korrupsionsnivåer.⁵

Det är inte en framtid av mjölk och honung som väntar, men med högra transportkostnader går det att se framför sig en revival i svenska bruksorter med sina rötter i ett månghundraårigt bergsbruk och, ännu så länge, fungerande infrastruktur. Det går att se framför sig att lokalt odlad mat åter kan konkurrera med världsmarknadsprodukter och en mer lokal handel. Något som också står i samklang med värderingar kring stadsodling och ekologi.

Det hållbara samhället kan bara växa fram i en integrering på jämställda villkor mellan land och stad, där båda parter inser och erkänner sitt ömsesidiga beroende. I staden finns glittret, det oväntade de och den snabba utveckling som behövs för att föra samhället framåt. På landsbygden tillhörigheten i det lokala, tillit till den egna kraften, ett liv i ett lugnare tempo och allt fler av de jobb som det hållbara samhället kräver. Ett bra liv kanske innehåller tillgång till båda världarna för flera, i framtiden.

Jag håller med Zdravko Markovski från bostadsbyggbolaget JM. Vi ska inte fokusera på hur synd det är om glesbygden hela tiden. Men vi ska fokusera på hur mycket städerna och det hållbara samhället är beroende av att landsbygden och de gröna näringarna utvecklas. Detta är inte primärt en fråga för byalag och utvecklingsgrupper på landsbygden. Det är ett nationellt intresse som borde ledas från näringsdepartementet och regeringskansliet. För framtiden handlar om enkla saker som avfallssystem som gör det möjligt att återföra fosfor och andra livsviktiga ämnen till åkrarna istället för att bidra till övergödning i vattendrag och hav. Det handlar om att utveckla ett arbets- och kunskapsintensivt jordbruk, istället för ett energislukande och konstgödselintensivt. Det handlar om att utveckla hållbara transportsystem mellan land och stad och att mer av skogens alla produkter tillverkas på plats istället för att köras kors och tvärs på lastbilar.

Vi behöver en stad- och landberättelse om världen i morgon och hur vi vill att den ska se ut.

En gemensam berättelse. För det hållbara samhället kan bara skapas i ett tätt och jämställt utbyte mellan stad och land.

Kristina Mattsson

Journalist och författare till boken Landet utanför – ett reportage om Sverige bortom storstaden (Publicerat i antologin Hållbarhetens villkor, producerad av Virserums konsthall för Trästad 2012)

⁵ The Boston Consulting Group: *Made in America, Again. Why Manufacturing Will Return to the U.S.* Augusti 2011

Fröberg, Jonas: *Kinas löneökningar ändrar spelplanen* SvD 13 maj 2012

